

TÖRTÉNETI IRODALOM.

Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállása ünnepére. Háromszék vármegye törvényhatósági bizottságának megbízásából szerkesztették: *Pótsa József* szerk. biz. elnök, *Antal Mihály, Bogdán Arthur, Csifó Salamon, ifj. Gödri Ferencz, Gyárfás Győző, Málk József, Székely György, Szentiványi Miklós.* Kiadta Háromszék vármegye közönsége. Sepsí-Szentgyörgy, 1899. Jókai-nyomda r. t. kny. Nagy 4-r. 4, 380, 2 l. Képekkel.

A Székelyföldnek maradandó irodalmi emléket állított báró *Orbán Balázs* az ő hatkötetes nagy munkájával, melyet »*A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismereti szempontból*« címmel 1868—1873-ban adott ki. Határtalan lelkesedéssel és buzgósággal gyűjtötte össze s állította rendbe mindazon adatokat, melyeket — bármi csekély jelentőségük legyen is magokban véve — egy vagy más szempontból, vagy a múlt emlékeinek megörökítésére, vagy a jelen dicsőségének emelésére valóknak tartott. Nem mondjuk, hogy művével feleslegessé tett minden vállalkozást a Székelyföldnek mint egységes területnek, avagy egyes részeinek újból való ismertetésére. 1873 óta új irányt követünk a megyei monographiák szerkesztésében, s az azóta felmerült új szempontokon kívül, melyek ma már figyelmen kívül nem hagyhatók, számtalan új adat is kutattatott föl; de kétségtelen, hogy az *Orbán Balázs* műve minden időre megkönnyítette a Székelyföld népszerű ismertetésére vállalkozók munkáját, sőt még mindig alapul szolgálhat újabb monographiák írásánál is.

Háromszék vármegye monographiája — mint a cím is mutatja — a millenniumi lelkesedésnek köszöni létrejövetelét. Mint a szerkesztő bizottság az előszóban elmondja, a törvényhatósági bizottság b. *Eötvös Loránd* kultuszminiszter azon leiratának hatása alatt határozta el magát e monographia megírására, melyben felszólította a vármegyét, hogy történeti fontosságú emlékeinek valamelyikét festményben vagy szobor-

műben örökítse meg. Bár erre is lett volna elég, szebbnél szebb tárgy, de a »mult idők tanuságtételének egyetlen egy vonása« helyett hasznosabbnak tartotta a megye közönsége az olyan munkát, melyben az egész ezeréves mult tanuságtétele lesz megörökítve. Mindenesetre helyes fölfogás, de a kettő egymás mellett is szépen megfért volna.

Igy alakult meg a szerkesztő bizottság a vármegye irodalommal foglalkozó szülötteiből. *Csifó Salamon* írta meg a vármegye, ifj. *Gödri Ferencz* Sepsi-Szentgyörgy, *Dobay János* Kézdi-Vásárhely történetét. Külön czikkeiben vannak ismertetve a vármegye természeti viszonyai, közigazgatása, közigazdasága, az ősfoglalkozások, fürdők és ásványvizek, a közlekedési, közművelődési és egészségügyi viszonyok 1867-től 1896-ig.

A műnek több mint kétharmadrésze e szerint a jelennek van szentelve, bár egyik-másik tanulmányban, mint pl. a vármegye közlekedési viszonyainak ismertetésében, bevezetésül a mult idők viszonyai is kellő figyelemre vannak méltatva. Mi a jelenkort tárgyaló fejezeteket tartjuk a mű értékesebb részének.

A mi a történeti részt illeti, nem vettük észre, hogy valamit az újabb kutatások a székeleyekre és a megye multjára vonatkozólag felszínre hoztak, mindaz kellőleg felhasználtatott volna, vagy hogy a szerzők beható levéltári kutatásokat is végeztek volna. Hogy példát is mondjunk, a székeley kérdésnél említve sincs a Tagányi, Thúry, Sebestyén stb. kutatásainak eredménye. A mit azért hozunk föl, mert az Orbán Balázs munkája megjelenése után első sorban ennek a kérdésnek lehető tisztázását tartottuk volna az újabb történeti monographia feladatának.

Sajnáljuk továbbá, hogy a műben nem találhatott helyet a vármegye néprajza, a népviselet, szokások, nyelvjárás stb. ismertetése, habár erre nézve az előszó azzal vigasztal, hogy »egy újabb hazafias vállalat könyvünk hiányát e tekintetben ki fogja egészíteni.«

Egyes részletekre volna még helylyel-közzel megjegyzésünk, de ezekre most nem terjeszkedünk ki. Egészben véve nagy érdeklődéssel olvastuk a munkát végig, s szívesen adózunk elismeréssel mind a munkatársaknak, mind a vármegye közönségének e díszmű kiadásáért.

Megemlítjük még, hogy a mű gazdagon van illusztrálva, s díszes kiállítása a vármegyei közönség áldozatkészségén kívül azt is bizonyítja, hogy a sepsi-szentgyörgyi könyvnyomda a fejlődés mai fokán áll.

Geschichte des Königreichs Jerusalem (1100—1291) von Reinhold Röhricht. Innsbruck. 1898. Wagner'sche Universitäts-Buchhandlung. 8-r. XXVIII, 1106 l.

Röhricht Reinhold nevével már nem egyszer találkoztak olvasóink e folyóirat hasábjain. Munkái közül nem egyet ismertettünk folyóiratunkban; így a keresztes hadjáratok történetét és a jeruzsálemi királyságra vonatkozó tanulmányait.¹⁾

Kugler mellett ma kétségkívül Röhricht az, a ki a keresztes hadjáratok s a Kelet történetét a legnagyobb alapos-sággal, önálló tanulmányok és forráskutatások alapján vizsgálja. Tekintélyes sorozatot tesznek ki az ezen kérdésekre vonatkozó kisebb-nagyobb terjedelmű munkálatai és értekezései, melyek száma a hetvenet jóval meghaladja.

Az újabb historikusok közül minden bizonynyal Röhricht lenne leginkább hivatva a keresztes hadjáratok összefoglaló történetét a mai kutatások alapján megírni. Erre a munkára azonban ő — mint maga mondja előttünk fekvő műve előszavában — több oknál fogva nem vállalkozhatik, legalább most még nem. E helyett a jeruzsálemi királyság politikai történetével ajándékozta meg az irodalmat, egy lépten-nyomon mindinkább érezhető hiányt pótolva vele a történettudományban. Mert míg a jeruzsálemi királyság története jogi, kulturális, egyházi stb. szempontból meglehetősen ki van aknázva, oly kevés volt az, a mit politikai történetéből eddig bírtunk, hogy egy jó kézikönyv, mely pontos tájékoztatóul szolgáljon a jeruzsálemi királyság eléggé változatos politikai történetében, valóban szükségesnek mutatkozott.

Röhricht a jelen munka megírásánál abban a helyzetben volt, hogy egyes korszakok, események történetét már előbb megírván, munkájának egy részét csak formai s többé-kevésbé tárgyi átdolgozás alá kellett vennie. De mindamellert derekas munka várt még reá, míg az előttünk fekvő nagy terjedelmes mű elkészült. Ő maga kiemeli, hogy Kis-Örményország, Cyprus, továbbá a kalifák és az Atabekék történetét nem egy helyen korlátoznia kellett, hogy a munka tulajdonképeni tárgyát szem elől ne téveszsze.

Röhricht neve és eddigi tudományos működése már eleve is biztosítást nyújt arra, hogy ezen a munkáján is a megszokott alapos-sággal, a források és az irodalom lehetőleg teljes felhasználásával dolgozott. Tényleg látjuk munkájából, hogy mind a nyugati, mind a keleti forrásokat az idevágó irodalommal

¹⁾ *Századok*, 1893. 67. és 622. l.

együtt felhasználta. Előszavában több oly desideratumnál szól, mely ha beteljesedik, munkája kétségkívül sok tekintetben módosul vala. Ezalatt egyes olyan forrás-publikációk közzétételét kell értenünk, melyek jelenleg még csak az előkészítés állapotában vannak, vagy csak tervezetnek, mint pl. a pápai regesták kiadása. A munka értékéből azonban e körülmény semmit sem von le, mert hiszen *ultra posse nemo obligetur*, már pedig Röhricht a maga elé tűzött czélnak derekasán megfelelt.

Kiinduló pontúl Bouilloni Gottfried herceg halálát († 1100 július 18-án) veszi, míg a zárópont önmagától jelölődik meg az 1291 évvel. Az ezen két határpont közé eső időszak történetét 40 fejezetre osztja el szerzőnk. E fejezeteken belül az események tárgyalásában az évek szerinti, annalistikus tárgyalást követi, a mi, tekintettel arra, hogy a jeruzsálemi királyság története a későbbi időkben eléggé bonyodalmas, és így az uralkodók évei szerinti beosztás csak nehézkessé tenné a tárgyalást, a munkának határozottan előnyére válik. Röhricht a kitűzött czélnak, munkája tárgyának megfelelőleg, a feldolgozásban főleg a politikai történetet tartja szem előtt. Tárgyalását mindenütt a jegyzetek egész sora kíséri, melyekben minden egyes részletre kiterjedőleg az irodalmi apparátusról és a forrásokról számol be; de e jegyzetekben a kulturtörténeti adatoknak is egész halmazát találjuk fel, melyek a munkának becsét csak növelik, s nem egy irányban további kutatásokra adhatnak impulsust. Azon összeköttetéseknek, melyek a jeruzsálemi királyság és az európai tényezők, főleg a pápaság között az egész időszak alatt megvoltak s a melyek mindig a szentföld felszabadítására irányuló újabb nagy európai akció megindítására czéloztak, kimerítő történetét találjuk Röhricht munkájában. Az összeköttetés a pápasággal, s ennek törekvése az érintett mozgalom megindítására, világosan domborodik ki előttünk, beillesztve a mű tárgyának keretébe. E törekvés eredményének, a keresztes hadjáratoknak története természetesen illő helyet foglal a tárgyalás menetében, a tárgynak megfelelő áttekintő formában. S e részben Röhricht szerencsésen elkerülte azt a hibát, melybe könnyen beleeshetik, a ki e tárggyal foglalkozik, hogy t. i. a keresztes hadjáratok történetének túlságosan hosszú előadását szövi bele munkájába; ő szerencsés kézzel használta fel ebből azt, a mi czéljaira szükséges és elegendő volt. Munkája különben elejétől fogva végig leköti az olvasó figyelmét az ő tárgyilagossá, előkelő de egyszerű előadásával, melyben kerül minden czikornyás, »bel esprit« modort, sőt nem egy helyen mintha az eredeti

forrás, a krónika szerzőjének hangját hallanánk megszólalni. Nagyban emeli a munka használhatóságát a kitűnően szerkesztett hármass index, u. m. személy- hely és tárgy-mutató, valamint a szerző eddig önállóan megjelent munkáinak és többi értekezéseinek pontos bibliographiája, melyben az azokról megjelent kritikák is fel vannak sorolva. Végül még külön javításokat és pótlásokat ad, főleg a nyomtatás alatt megjelent munkákat illetőleg.

Röhricht ezen újabb munkája nemcsak becses gyarapodása a történetirodalomnak, hanem évtizedeken át maradó becses is fog bírni. Lehetséges, sőt valószínű, hogy a folyton haladó kutatás azokat az eredményeket, melyeket Röhricht az ő kutatásaiból végeredményképen levon, nem egy tekintetben meg fogja változtatni, de fővonásaiban a jeruzsálemi királyság politikai története később is csak nagyon kevésé fog eltérni attól a képtől, melyet Röhricht e munkájában megrajzolt. Könyve biztos kalauza lesz mindenkinek e keleti fejedelemség szövevényes történetében, s azt hisszük, egy olvasója sem fogja letenni kezéből a nélkül, hogy ne érezné magát az érdeemes szerző iránt hállára kötelezve. * * *

Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1273—1313. (J. Fr. Böhmer: Regesta Imperii, VI.) Neu herausgegeben und ergänzt von Oswald Redlich. Erste Abtheilung. Innsbruck, 1898. Wagner. 4-r. XXII, 562 l.

Még 1844-ben adta ki a német császárság története körül elhervadhatatlan érdemű Böhmer János Frigyes a *Regesta Imperii* monumentális munka azon kötetét, mely most új kiadásban fekszik előttünk. A dolog természetében rejlett, hogy az akkor közzétett anyag csakhamar pótlásokra szorult, s így látott napvilágot 1848 és 1857-ben az *Additamentum* két füzeté. Azóta a német császárság történetével mind intenzívebben foglalkozik a német történettudomány. Az oklevéltárak egész sora került ki a sajtó alól, új oklevelek, új források kerültek napvilágra a levéltárak homályából, úgy hogy a *Regesták* általános új átdolgozása elodázhatatlanul szükségessé vált. E munkát 1880-ban *Zallinger Ottó* kezdte meg, de már 1885-ben *Redlich Oswald* vette át, a szóban forgó korszaknak legalaposabb ismerője.

Tizenkét évi munka eredménye a *Rudolf* korát felölelő jelen első rész, melyet még kettő követend: a második *Adolf* és *Albrecht*, a harmadik *VII. Henrik* korát és a birodalmi